

УДК 821.111 + 821.521

Т. Біляніна, старший викладач
Дніпровський національний університет ім. О. Гончара,
м. Дніпро

ФЕНОМЕН ДВОМОВНОСТІ У ТВОРЧОСТІ КЬОКО МОРІ: ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено вивченню феномену двомовності у творчості японсько-американської письменниці Кьоко Морі в контексті творчості транскультурної ідентичності. Розглянуто особливості творчого методу письменниці на матеріалі її автобіографічних романів, зокрема, роману «Ввічлива брехня».

Ключові слова: японсько-американська література, мультикультуралізм, транскультурна ідентичність, білінгвізм, жіноче письмо.

Прозова та поетична творчість сучасної японсько-американської письменниці Кьоко Морі представляє особливий інтерес для комплексного дослідження проблеми транскультурної ідентичності в аспекті аналізу гендерної складової азійсько-американської літератури. У творчості письменниці є як власне автобіографічні, мемуарні твори («Сон води», «Ввічлива брехня»), так і художні, в яких також проявлені автобіографічні мотиви («Донька Шідзуко», «Самотня пташка»). Окремий інтерес представляє аналіз творчості Морі як двомовної письменниці, яка іммігрувала з Японії до США та досконало оволоділа англійською мовою, на відміну, наприклад, від Кадзуо Ішігуро або В. Набокова, лише у дорослому віці.

Вивченню творчості Кьоко Морі присвячено невелику кількість досліджень (Ватанабе Кайоко, Масамі Усуї, Лейлані Лінді Нішіме, Кьоко Норми Нодзакі, Румак Ю.С. та ін.), проте системно її творчість не вивчалась ані на батьківщині письменниці, ані за кордоном.

У збірці транскультурних літературознавчих досліджень («New Immigrant Literatures in the United States»/«Нова іммігрантська література у США», 1996 р.) у розділі, присвяченому японсько-американській літературі, дослідник-компаративіст Бендзи Джанг наголошує, що в сучасному порівняльному літературознавстві термін «іммігрантська література» означає не лише твори письменників, які безпосередньо іммігрували до іншої країни, але й роботи їхніх нащадків. Крім того, це поняття охоплює широкий спектр проблем, які висвітлюються у творах письменників транскультурної ідентичності: «Іммігрантська література – література, створена як іммігрантами, так і про іммігрантів, – торкається не лише теми руху через кордони країн, але й

досвіду подолання перешкод у просторі, часі, бар'єрів расових, культурних, мовних, історичних і політичних, а також труднощів та неоднозначності, які супроводжують визначення ідентичності (ім)мігранта між та поза кордонами» [2, с.125].

Важливою характерною особливістю японсько-американської літератури протягом декількох поколінь, починаючи з *иссей*, тобто першого покоління мігрантів, є постійна внутрішня боротьба у вирішенні дилеми: асимілюватись у новому суспільстві чи обрати культурну «іншість». Сучасні японсько-американські письменники, як стверджує Бендзи Джанг, частіше прагнуть поєднати ці два шляхи та віднайти нову ідентичність у творчості, усвідомлюючи свій етнічний та культурний спадок [2, с.125-126].

Проблему подібного вибору описує дослідниця Анета Павленко у роботі «Multilingualism, Second Language Learning, and Gender» («Мультилінгвальність, вивчення другої мови та гендер», 2001), розглядаючи феномен білінгвізму письменників-іммігрантів. За словами А. Павленко, при оволодінні іноземною мовою, особливо у ситуації зміни країни проживання, особа стикається з новими способами вираження фемінності та маскуліності, а отже, і з новими засобами самовираження. У такій ситуації кожен робить для себе вибір: чи асимілюватися та засвоїти нові правила самовираження, чи то чинити їм опір [7, с.145].

Японсько-американська письменниця Кьоко Морі обирає перший шлях, відмовляючись від самовираження через японську мову, яка здається їй такою, що пригнічує її. Як зазначає письменниця у автобіографічному романі «Polite Lies: On Being a Woman Caught Between Cultures» («Ввічлива брехня: Бути жінкою між двох культур», 2011), коли вона повертається до Японії після багатьох років життя у США, японська мова здається їй «сталеву сіткою», у якій ввічливість перешкоджає вільному висловленню думок, особливо у жіночому мовленні: «Ця ввічливість – це сталева сітка, що тягне нас до країни, де сказані слова не мають справжнього значення» («[...] this politeness is a steel net hauling us into the country where nothing means what it says») [5, с.5]. Сприйняття Морі ввічливості як сили, що перешкоджає вільному самовираженню, лежить в основі образу «ввічлива брехня» («polite lies»), який став центральним образом її однойменного автобіографічного роману.

Як філолог, професор англійської мови та письменницької майстерності, вона аналізує лінгвоментальні аспекти культур, співвідносячи їх не тільки з наукової точки зору, але й як письменниця.

Цей принцип порівняння двох культур, японської та американської, який базується на порівнянні відмінностей соціолінгвістично-гендерного аспекту двох мов, можна вважати головним принципом творчого методу Кьоко Морі. Оскільки Морі іммігрувала до США у дорослому віці, вона мала можливість свідомо пройти через всі етапи адаптації до іншого суспільства та нової для неї мови. Письменниця зазначає, що будь-яка бесіда японською мовою вимагає від співрозмовників вибору ступеня ввічливості, який залежить від віку та соціального становища особи. При цьому гендер є не менш важливим за положення: «Чоловіки та жінки розмовляють різними мовами: жіноче мовлення набагато менш пряме та формальне, ніж чоловіче. Є слова, які жінка ніколи не повинна вживати, навіть якщо вони не є грубими

або непристойними) («Men and women speak different languages: women's language is much more indirect and formal than men's. There are words and phrases that women are never supposed to say, even though they are not crude or obscene») [5, с.11].

Не відчувавши можливості вільного самовираження рідною мовою («Японською я не маю голосу висловити свої думки» / «In Japanese I don't have a voice for speaking my mind») [5, с.16], Морі обирає мовою свого «голосу» англійську. Про своє навчання у США письменниця згадує як про процес «набуття голосу» – «a process of acquiring a voice» [5, с.18], під час якого вона вчилася не лише говорити й писати, а й думати англійською так, як це робили її улюблені письменниці Максін Кумін, Анна Секстон та Сильвія Плат. Відомо, що після публікації перших власних романів, написаних англійською мовою, Морі відмовилась власноруч перекладати романи для видавництва в Японії. Відповідаючи на запитання, чому вона не пише рідною японською, Морі у романі «Ввічлива брехня» дає ухильне пояснення: «Ніхто не може писати романи мовою, якою не розмовляв давше, ніж десять років. Але є й інша причина, чому б я не змогла писати романи або вірші японською: мене ніколи не вчили, як писати мовою, яка була для мене рідною» («No one can write novels in a language she has not spoken every day for more than a decade. But there is another reason I could not possibly have written my novels or poems in Japanese: I was never taught to write in what was my native language») [5, с.164].

Аналізуючи способи асиміляції людини у новому мовному середовищі, А. Павленко стверджує, що прагнення позбутися певних засобів вираження фемінності у рідній мові може бути пов'язаним із ставленням мовця до негативного образу гендеру та дискурсивної практики у рідній мові. Це відсторонення від мови, яка може знецінювати, неправильно маркувати або обмежувати у самовираженні осіб певної гендерної приналежності [7, с.145]. Японська дослідниця Ватанабе Кайоко вбачає у цьому невміння Морі пробачати та попроситись з минулим, знаходячи у деяких її висловах, крім того, узагальнене упереджене ставлення до японських чоловіків [10, с.47-55].

У романі «Ввічлива брехня» Морі торкається і спільної для білінгвальних письменників проблеми вибору мови для самовираження або, як називає цей процес А. Павленко, «самоперекладу» («self-translation»). Морі порівнює перехід з однієї мови на іншу із вибором радіостанції: «Мені часто кажуть, що мені пощастило володіти двома мовами, але я в цьому не впевнена. Мова схожа на радіо. Я повинна обрати певну станцію, англійську або японську, та налаштуватись на неї. Я не можу слухати обидві одночасно. Між ними немає нічого, крім шуму» («People often tell me that I am lucky to be bilingual, but I am not so sure. Language is like a radio. I have to choose a specific station, English or Japanese, and tune in. I can't listen to both at the same time. In between, there is nothing but static») [5, с.17]. А. Павленко пов'язує процес «самоперекладу» не стільки з вибором однієї з мов для спілкування та самовираження, скільки з реінтерпретацією власної суб'єктивності, аби мати змогу віднайти себе у новому суспільстві. Перехід до іншої культури може вимагати від особи і зміни засобів вираження гендеру у мові, «change in how one views and performs gender» [7, с.133-135].

Відчувавши, що спілкування японською вимагає від неї живиння такого типу ввічливого мовлення, яке звучало б «жіночно», а значить, невпевнено, непрямом,

покійно, Кьоко Морі обирає англійську навіть у випадку розмови з колегою-японцем. Відмова від уникнення прямих у висловлюваннях японською мовою призвела б до того, що вона б здалась неосвіченою, нечутливою жінкою, яку ніхто не стане сприймати серйозно, адже це означало б невміння враховувати відносини «вищий-нижчий» при спробі вести бесіду «on an equal footing» [5, с.11]. Англійська ж, за словами Морі, надає їй можливість розмовляти з колегою-чоловіком на рівних: «Ми колеги, ми маємо бути рівними. Мова, якою я спілкуюсь, не повинна автоматично ставити мене на друге місце» («We are colleagues, meant to be equals. The language I use should not automatically define me as second best») [5, с.11-12]. В цьому словосполученні «second best», «кращий, але другий» – відлуння феміністичного дискурсу другої половини ХХ ст.

Однак, при подальшому порівнянні рідної японської мови з англійською, письменниця знаходить спільні риси у вживанні ввічливих виразів як засобу уникнути прямого висловлювання, особливо у ситуаціях, коли необхідно висловити відмову. Пізнаючи глибше в такий спосіб особливості японської мови через порівняння її з англійською, зокрема, з особливостями вживання непрямих ввічливих висловлювань на Середньому Заході, Морі формує два правила подібного спілкування: ніколи не казати «ні» та завжди використовувати обмовку, уникаючи категоричності висловлювання. Схожі закономірності знаходить Ваганабе Сувако у дослідженні особливостей мовної поведінки американців та японців у групових дискусіях японською мовою («Cultural Differences in Framing: American and Japanese Group Discussion»). Як одну з характерних особливостей комунікації японською мовою, дослідниця виділяє тенденцію до неконфліктного спілкування. Це відображається у непрямих та невизначених висловлюваннях і є соціально вмотивованим через акцент на гармонії всередині групи, а також прагненню «зберегти гідність». За результатами дослідження, учасники-японці вживали невизначені ввічливі висловлювання, а також застосовували вступні та заключні ввічливі фрази при дискусії набагато частіше, ніж учасники-американці, яким властива більш чітка та пряма манера висловлювання навіть при спілкуванні японською мовою [9, с.176-180].

Морі розуміє, що зазначена подібність може виявитись оманливою. Так, наприклад, виявляється неможливо зрозуміти, коли запрошення у Японії є «справжнім», а коли це лише данина ввічливості, через що Морі відчуває себе скуто у розмові, побоюючись неправильно трактувати слова співрозмовника та образити його. За словами письменниці, подібна символічність запрошень у США не вводить її у оману, і вона завжди може їх розрізнити [5, с. 8-10]. Так, письменниця, філолог-білінгвіст, зсередини свого життєвого та творчого досвіду через співставлення будує своє мовне відчуття двох культур. Особливо виразно це відобразилось у розділі «Сльози» у роздумах над ситуацією, яку вона називає «to receive crying» (яп. *morai-naki*) – явище, коли сльози викликані не власними почуттями, а тим, що плачуть оточуючі. Морі міркує над тим, що така поведінка у японському суспільстві є прийнятною, адже це колєктивна дія, у той час як індивідуальний прояв емоцій засуджується [5, с. 181-183].

Неможливо заперечувати вплив рідної мови Кьоко Морі на поезику та стилістику її творів. Так, Ваганабе Кайоко пов'язує автобіографічні твори Морі з традицією японської літератури, відмічаючи у структурі та стилістиці її романів автобіографічну

складову, що наближає її до жанру японського «я-роману», і насамперед, у романі «Сон води» [10, с.49].

Критики відзначають ліризм та поетичність творів Морі, а також звернення письменниці до японської поетичної традиції. Дослідниця Кьоко Норма Нодзакі звертає увагу на такі деталі, як опис у романі «Донька Шідзуко» квітів, що відповідають кожному з сезонів. Таким чином, на думку дослідниці, Морі створює яскраву картину чотирьох пор року Японії, «сумлінно добираючи слова, немов художник обирає фарби» [11, с.186]. Цей поетичний прийом співвідноситься із відомим у класичній японській поезії використанням «сезонних слів» *kigo* (季語), які асоціюються із сезоном або місяцем, сцена з якого описується у вірші.

Морі нерідко звертається до опису японських традицій та побуту. В одному зі своїх інтерв'ю вона, говорячи про свій творчий метод, співвідносить журналістику та написання художніх творів як два полюси письменництва: розповідати про те, з чим не стикався, або про те, що пережив сам. За словами Морі, зазвичай письменник обирає шлях між цими двома полюсами, а своєю філософією письменництва називає те, що вона ніколи не пише про дещо, чого не знає з власного досвіду, будуючи на автобіографічному матеріалі не тільки власне мемуарні твори («Сон води», «Ввічлива брехня», «Пряжа»), а й художні («Донька Шідзуко», «Самотня пташка»). Письменниця стверджує, що завжди покладається на власні спогади при написанні художніх творів, але може при цьому змінювати певні деталі, адже зміна однієї з них «відкриває двері для сотні інших можливостей» [1].

Звернення до жанру автобіографії дослідники, зокрема, Бендзи Джанг та Анета Павленко, називають характерним для письменників транснаціональної ідентичності. Бендзи Джанг виділяє автобіографію як один з основних жанрів, які зустрічаються серед творів японсько-американських письменників. Американська дослідниця Сідоні Сміт у праці «Поетика жіночої автобіографії: граничність та вигадка самопредставлення» («A poetics of women's autobiography: marginality and the fictions of self-representation», 1987) зазначає, що кожна письменниця, створюючи автобіографічний твір, торкається теми гендеру, навіть якщо це не виражено істотно [8]. Найчастіше твори письменниць транскультурної ідентичності торкаються проблем гендеру та раси, гендеру та етнічності, культури, класу, а також гендеру та мови. При цьому білінгвальність авторів дозволяє їм поглянути на проблему з різних боків, «through multiple lenses» [7, с.141].

Особлива актуальність вивчення цієї проблеми була намічена Кьоко Морі, яка, належачи до культури, «де ніхто не має розповідати про особисті почуття» («where nobody was supposed to talk about personal feelings») [5, с.193], звертається до жанру автобіографії з проникливим розкриттям особистих життєвих ситуацій.

Ці та інші проблеми, характерні для жіночої японсько-американської літератури, зокрема, для жіночої автобіографії, потребують подальшого вивчення у творчості Кьоко Морі. Особливої уваги потребує дослідження проблеми вибору мови для опрацювання білінгвальною письменницею зазначених тем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. At Mason: Conversation with Kyoko Mori [Електронний ресурс] / режим доступа: <https://vimeo.com/46232933>
2. Knippling A. S. New Immigrant Literatures in the United States: A Sourcebook to Our Multicultural Literary Heritage / Alpana Sharma Knippling (ed.) – Greenwood Publishing Group, 1996. – 386 p.
3. Mori K. Dream of Water / Kyoko Mori. – One Word/Fawcett Columbine, 1996. – 278 p.
4. Mori K. One Bird / Kyoko Mori. – Paw Prints, 2008. – 248 p.
5. Mori K. Polite Lies: On Being a Woman Caught Between Cultures / Kyoko Mori. – Macmillan, 2011. – 272 p.
6. Mori K. Shizuko's Daughter / Kyoko Mori. – Fawcett Juniper, 1994. – 214 p.
7. Pavlenko A. Multilingualism, Second Language Learning, and Gender / Aneta Pavlenko (ed.) et al. – New York: Mouton de Gruyter, 2001. – 366 p.
8. Smith, Sidonie. A poetics of women's Autobiography. Marginality and the fictions of Self Representation. – Indiana University Press, 1987. – 211 p.
9. Watanabe, Suwako. Chapter 15. Cultural Differences in Framing: American and Japanese Group Discussions / Suwako Watanabe // Intercultural Discourse and Communication: The Essential Readings. – Wiley-Blackwell, 2004. – 352 p.
10. 渡辺佳余子。キョウコ・モリの祖国日本--新移民の立場から/渡辺佳余子//東京成徳短期大学紀要。-2006年、第39号。-p. 47-55
11. 野崎京子。アジア系アメリカ文学の新展望に向かって : キョウコ・モリと作品/野崎京子// Acta humanistica et scientifica Universitatis Sangio Kyotiensis. Foreign languages and literature series 24. – 1997-03. – p.172-192

Стаття надійшла до редакції 28.03.17 р.

Т. Белянина, старший преподаватель
Днепропетровский национальный университет им. О. Гончара,
г. Днепр

ФЕНОМЕН ДВУЯЗЫЧИЯ В ТВОРЧЕСТВЕ КИОКО МОРИ: ЛИНГВОСТИЛИСТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Статья посвящена изучению феномена двуязычия в творчестве японско-американской писательницы Киоко Мори в контексте творчества транскультурной идентичности. Рассматриваются особенности творческого метода писательницы на материале ее автобиографических романов, в частности, романа «Вежливая ложь».

Ключевые слова: японско-американская литература, мультикультурализм, транскультурная идентичность, билингвизм, женское письмо.

BILINGUALISM IN KYOKO MORI'S WRITING: LINGUISTIC AND STYLISTIC ASPECTS

This article brings into focus the phenomenon of bilingualism in writings by Japanese American writer Kyoko Mori and gives consideration to Kyoko Mori's creative approach towards her biographical writing, in particular, her autobiographical novel "Polite Lies: On Being a Woman Caught Between Cultures".

Key words: *Japanese American literature, multiculturalism, transnational identity, bilingualism, women writing.*

УДК 821.521'06

В. Зеленцова, ст. викладач
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара, Дніпро

ПРОБЛЕМА ЕКФРАСИСУ В НОВЕЛІ Р. АКУТАГАВА «МУКИ ПЕКЕЛЬНІ» ТА НОВЕЛІ Г. ДЖЕЙМСА «МАДОННА МАЙБУТНЬОГО»

Статтю присвячено проблемі екфрасису (вербальної репрезентації невербального мистецтва) в новелах про митця Р.Акутагава та Г.Джеймса. Компаративний аналіз новел дозволяє виявити подібності та відмінності у функціях екфрасису у певних новелах, особливостях розвитку та функціонуванні екфрасису в літературах Сходу та Заходу кінця ХІХ – початку ХХ століть.

Ключові слова: *екфрасис, мистецтво, Акутагава, Джеймс, художник.*

За більше ніж двохтисячолітню історію розвитку змістова та функціональна значущість екфрасису змінилась від простої стилістичної фігури, опису, як його визначав Феон у своїх риторичних роботах ще на початку ІІ сторіччя н.е., до виокремлення самостійного жанру роману-екфрасису у післяпостмодерністській літературі (Бочкарьова 2009). Сьогодні екфрасис у художній літературі активно досліджується і українськими літературознавцям, зокрема в роботах проф. Бовсунівської Т.В. В кінці ХХ сторіччя західні літературознавці Волл С., Мек З., Сміт Дж., Льювіс К., Хеффернен Дж., Джоунес К., Боухер Дж., Вагнер П. крок за кроком розвивали теорію жанрової незалежності екфрасису. На теренах країн СНД Берестовська Д.С., Дронова Т.І., Пожидаєва В.Г. та інші сучасні літературознавці пов'язують стрімкий зріст інтересу до проблеми екфрасису в літературі з роботою Лозанського симпозиуму, за підсумками якого у 2002 році були надруковані матеріали «Екфрасис в руській літературі» під редакцією Л. Геллера.

Кожний з авторів збірки індивідуально трактує поняття та особливості екфрасису, самостійно визначає об'єкт, хронологічні межі свого дослідження, однак усі разом